

BAKÎ KULU
(bk. BAŞBAKÎ KULU).

BAKÎ b. MAHLED
(بكي بن مخلد)

Ebû Abdurrahmân Bakî
b. Mahled b. Yezîd el-Kurtubî
(ö. 276/889)

Müsned'iyle meşhur
Endülüslü muhaddis.

201'de (817) veya daha önce Kurtuba'da doğdu. Her biri fakih olan dedeleri gibi babası da bir fıkıh âlimi ve emîr Abdurrahman b. Hakem (Abdurrahman II, 822-852) zamanında Reyne kadısı idi. İlim tahsil etmek maksadıyla o da doğu İslâm ülkelerine seyahat etmişti. Bakî, A'sâ diye bilinen Kurtubalı âlim ve muhaddis Muhammed b. İsâ el-Meâfirî'den ve İmam Mâlik'in *el-Muvaṭṭa'* adlı eserinin râvisi Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî'den hadis okudu. Yirmi dört yaşlarında iken ilim tahsili için doğu İslâm ülkelerine doğru yola çıktı. Yirmi yıl süren bu ilk seyahati sırasında İfrîkiyye'de fakih Sahnûn b. Saîd'den hadis ve fıkıh tahsil etti. Mısır'da Yahyâ b. Abdullah b. Bükeyr'den, Kûfe'de Hişâm b. Ammâr ve Yahyâ b. Abdülhamîd el-Himmânî'den, Basra'da Amr b. Ali el-Fellâs ve Bündâr'dan, Medine'de Medine kadısı Ebû Mus'ab ez-Zührî ve benzeri âlimlerden hadis rivayet etti. Bağdat'ta Ahmed b. Hanbel'den hadis ve fikhî meseleler öğrendi. 244 yılı civarında Endülüs'e döndü. Bir müddet sonra da on dört yıl süren ikinci uzun seyahatine çıktı. Her ne kadar Brockelmann ve Fuat Sezgin onun ilk seyahatinin on dört, ikinci seyahatinin yirmi yıl sürdüğünü ifade ediyorlarsa da kaynaklardaki bilgiler bunun aksini göstermektedir. Hac mevsimine kadar çok defa yaya olarak ilim merkezlerini dolaşmak suretiyle devrin tanınmış muhaddislerinden hadis okur, hac mevsiminde Mekke'ye dönüp haccını ifa eder ve oradaki âlimlerden faydalanırdı. Ebû Bekir b. Ebû Şeybe ile görüşerek ondan *el-Muşannef*'ini, meşhur tarihçi ve muhaddis Halife b. Hayyât'tan *Tabakâtü'r-ruvât* ve *et-Târîh* adlı eserlerini bizzat rivayet etti. On kadarı istisna edilecek olursa, sayıları 284'ü bulan hocalarının tamamı güvenilir muhaddislerdir. Onun hoca seçiminde son derece titiz davrandığı, birçok muhaddisten hadis öğrenme imkânı bulduğu halde kendi ölçülerine uymadığı için onlardan hadis almadığı bi-

linmektedir. En tanınmış talebeleri, oğlu Kurtuba Kadısı Ahmed ile kendisinden en fazla rivayette bulunan ve kitaplarının yayılmasını sağlayan Abdullah b. Yûnus el-Murâdî, Hasan b. Sa'd b. İdrîs el-Kurtubî, Eslem b. Abdülazîz b. Hâşim el-Kurtubî'dir. Uğradığı herhangi bir yerdeki hadisleri derleyip topladığı için arkadaşlarının "miknese" (süpürge) lakabını taktıkları Bakî b. Mahled, otuz dört yıl süren hadis tahsilini tamamlayıp memleketine dönünce, hayatta olan hocaları başta olmak üzere Endülüslü hadis talebeleri onun geniş hadis kültüründen büyük ölçüde faydalanmaya çalıştılar. Zira uzun seyahatleri sırasında *semâ** ve *icâzet** yoluyla rivayet hakkını elde ettiği Ebû Bekir b. Ebû Şeybe'nin *el-Muşannef*'ini, İmam Şâfiî'nin *el-Ümm*'ünü, Halife b. Hayyât'ın *et-Târîh* ve *Tabakâtü'r-ruvât*'ını, Devrakî'nin *Sîretü 'Ömer b. 'Abdül'azîz*'ini ve benzeri kitapları Endülüs'e ilk defa getiren ve tanıtan Bakî b. Mahled olmuştur. Buradaki Mâlikîler'in daha önce bilmediği bazı hadisleri ve çeşitli âlimlerin ihtilâflarını ele alan bazı eserleri Endülüs'e getirmesi, Mâlikî fikhî tahsil etmesine rağmen hadislerle göre fetva vermesi ve İbn Ebû Şeybe'nin *el-Muşannef*'ini okuması, bilhassa rey* taraftarlarının onu bid'atçılıkla ve zındıklıkla suçlamalarına ve hatta boynunun vurulması isteğiyle Endülüs emîrine şikâyet etmelerine yol açtı. Zor durumda kalan Bakî Endülüs'ten kaçarak canını kurtarmayı düşündüğü bir sırada halifenin vezirlerinden Hâşim b. Abdülazîz ile tanıştı ve onun vasıtasıyla meselenin esasını halifeye anlatma imkânı buldu. Bakî ile muhaliflerinin yanında söz konusu eseri inceleyen ve beğenen Emîr I. Muhammed, bu eserden bir nüsha da kendi kütüphanesi için yazdırılmasını emretti. Şikâyetçileri azarlayarak Bakî'ye bildiklerini serbestçe öğretmesini söyledi. Daha önce-leri sadece İmam Mâlik ile Mâlikî ileri gelenlerinin görüşleri okunup öğretilen Endülüs'ü bir hadis merkezi haline getiren Bakî, 28 Cemâziyelâhîr 276'da (28 Ekim 889) Kurtuba'da vefat etti ve Benû'l-Abbâs Mezarlığı'na gömüldü.

Bakî b. Mahled güvenilir bir muhaddis, kimseyi taklit etmeyen, orijinal fikirleri bulunan bir fakih ve müctehid idi. Hanbelî tabakat kitaplarında yer alması Ahmed b. Hanbel'den faydalanmış olması sebebiyledir. İmam Şâfiî'yi de dinlediği ve Endülüs'te onun eserlerini tanıttığı için Şâfiî olduğunu söyleyenler de vardır. Endülüs'te Zâhirîlik muhitini fa-

zırlayanlardan biri olması sebebiyle İbn Hazm onu hayranlıkla anar ve hadis ilminde Buhârî ve diğer meşhur muhaddisler ayarında olduğunu kabul eder. *et-Târîhu'l-kebir* müellifi İbn Ebû Hayseme, Bakî'nin bulunduğu yerde yaşayan hadis talebesinin tahsil maksadıyla bir başka yere gitmesine ihtiyaç bulunmadığı görüşündedir. Bakî'nin son derece mütevazî olduğu, devlet dairelerindeki işlerini halledebilmek için onun nüfuzundan faydalanmak isteyenlerden yardımını esirgemediği, gerektiğinde onlarla birlikte saatlerce yaya yürüdüğü, yeme içmeye önem vermediği, cuma günleri dışında hep oruç tuttuğu, Kur'ân-ı Kerîm'i çok okuduğu kaynaklarda zikredilmiş, cihada önem vermesi sebebiyle yetmiş kadar gazveye katıldığı rivayet edilmiştir. İlim tahsilinde gayretli bulmadığı talebelerine, kendisinden söz ettiğini ima etmeksizin, sokağa atılan lahana yapraklarıyla karnını doyuran ve kâğıt alabilmek için sırtındaki elbiseyi satan talebeler gördüğünü anlattığı da hakkında verilen bilgiler arasındadır.

Bakî b. Mahled'in Abdurrahman ve Ahmed adında iki oğlu olduğu bilinmekte, fakat kaynaklarda Abdurrahman hakkında bilgi bulunmamaktadır. Bakî vefat ettiğinde on dört yaşında olan Ahmed ise babasından ilim tahsil etmiş, "kâdilce-maat" denilen hatiplik görevinde bulunmuş ve on yıl Kurtuba kadılığı yapmıştır. Soyundan onun ilim mirasını devam ettiren ve Kurtuba'da muhtelif devirlerde kadılık yapan âlimler gelmiştir.

Eserleri. 1. *el-Müsnedü'l-kebir*. Rivayetleri sahâbî adlarına göre alfabetik olarak tertip ettiği ve *el-Muşannef* diye de bilinen bu eserinde 1300'den fazla sahâbînin rivayetine yer vermektedir. Her bir sahâbînin hadisini fıkıh konularına ve ahkâm meselelerine göre sıraladığı için bu haliyle eser hem müsned, hem de musannef tarzının bir örneği sayılmakta ve daha önce bir benzerinin meydana getirildiği bilinmemektedir. İbn Hazm bu eseri Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inden daha değerli bulmaktadır. III. asrın bu en önemli iki müsne-di bazı yönleriyle mukayese edildiğinde şu sonuçlar elde edilmektedir: Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde 904 sahâbînin 30.000 hadisi, diğerinde ise 1013 sahâbînin 30.969 hadisi bulunmaktadır. Bununla beraber İbn Hacer el-Askalânî, Bakî'nin sahâbî zannettiği bazı râvîlerin tâbîi olduğunu söylemektedir (bk. *el-İşâbe*, III, 361; VI, 344). Meşhur sahâbîlerin rivayetleri karşılaştırıldığıın-

da Bakî'nin daha fazla hadis topladığı görülmektedir. Ebû Hüreyre'nin Ahmed'in *el-Müsned*'inde 3879 rivayeti, Bakî'nin *el-Müsned*'inde ise 5374 rivayeti, Muâz b. Cebel'in Ahmed'in *el-Müsned*'indeki elli üç hadisine karşılık Bakî'nin eserinde 157 hadisi bulunmaktadır. Her sahâbînin rivayetlerini kendi arasında ayrıca fıkıh bablarına göre düzenlemesi, Bakî'nin eserinin bir diğer üstün tarafıdır. Zehebî'nin tesbitine göre, Ahmed b. Hanbel'in talebesi olmasına rağmen Bakî kitabında onun hiçbir rivayetine yer vermemiş ve anlaşıldığına göre eserinden de faydalanmamıştır. Mübârekfûrî (ö. 1935), eserin bir nüshasının Almanya'da (el-Hizânetü'l-Cerme-niyye) bulunduğunu söylemekle beraber (*Tuhfetü'l-Ahvezi*, Mukaddime, I, 331) kütüphane adı ve numarası vermemektedir. *el-Müsned*'in iki cildine sahip olduğunu söyleyen Zehebî ile tamamını veya en azından bir kısmını gördüğü anlaşılan İbn Hacer'den sonra onun nüshalarından bahseden olmadığı da sanılmaktadır (Ekrem Ziya el-Ömerî, s. 27-28). Bakî b. Mahled ve diğer bazı muhaddislerin rivayetlerinden derlenen küçük bir risâle (*el-Muntekâ*) Zâhiriyye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Mecmûa, nr. 129, vr. 225^a-236^b). 2. *et-Tefsîrû'l-kebir*. İbn Hazm'ın Taberî'ninki de dahil olmak üzere İslâm âleminde bir benzerinin yazılmadığını söylediği, Zehebî'nin de aynı kanaatte olduğunu belirttiği bu eserin kütüphanelerde herhangi bir nüshasına rastlanmamıştır. Bakî b. Mahled'in hadisteki yeri ve *et-Tefsîrû'l-kebir*'inin Taberî'nin tefsiriyle mukayese edilmiş olması dikkate alınca eserin bir rivayet tefsiri olduğu kolaylıkla tahmin edilebilir. 3. *Kitâbü'l-A'dâd. Zikrû mâ li's-şahâbeti mine'l-hadîsi mine'l-'aded* adıyla da bilinen risâle, bir tek hadis rivayet edenler de dahil olmak üzere 1013 sahâbînin adını ve rivayet ettiği hadis miktarını vermektedir. Ekrem Ziya el-Ömerî eseri Zâhiriyye Kütüphanesi'ndeki İbn Hazm ez-Zâhirî'nin tertip ettiği nüshaya dayanarak *Adedü mâ li-küllî vâhid mine's-şahâbe mine'l-hadîs* adıyla neşretmiştir (aş. bk.). Ayrıca Dârü'l-kütübî'l-Misriyye'deki iki yazması (nr. 254, 529) esas alınarak İhsan Abbas ile Nâsirüddin el-Esed tarafından *Cevâmî'u's-sîre ve hams resâ'il uhrâ li'bn Hazm* adlı eserle birlikte yayımlanmıştır (Kahire, ts.). 4. *el-Muşannef fi fetâva's-şahâbeti ve't-tâbi'in ve men dûnehüm*. Sahâbe, tâbiîn ve daha sonraki âlimlerin fetvalarını derleyen ve İbn Hazm'a göre Ebû Bekir b. Ebû Şeybe, Abdürrez-

zâk b. Hemmâm ve Saîd b. Mansûr'un eserleriyle diğer musanneflerden daha mükemmel olan eser günümüze gelmemiştir.

Bakî b. Mahled'e dair yazılan eserlerden, torunu Abdurrahman b. Ahmed b. Bakî'nin (ö. 366/976-77) *Fezâ'ilü Bakî b. Maḥled* adlı eseriyle Endülüslü âlim ve emîr Abdullah b. Abdurrahman en-Nâsir'ın (ö. 339/951) *el-Müskite fi fe-zâ'ilü Bakî b. Maḥled*'inin günümüze gelip gelmediği bilinmemektedir. Muammer Nûri, Rabat Dârülhadis'i'l-haseniy-ye'de, *Ebû 'Abdirrahmân Bakî b. Maḥled el-Ḳurtubî şeyḥu'l-ḥadîs fi'l-Endelüs* adlı bir doktora tezi hazırlamıştır (1978). Ekrem Ziyâ el-Ömerî de *Bakî b. Maḥled el-Ḳurtubî ve Muḳaddimetü Müsnedihî 'Adedü mâ li-küllî vâhid mine's-şahâbe mine'l-hadîs* adıyla hazırladığı bir çalışmayı yayımlamıştır (Beyrut 1404/1984).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Faradî, *Târîḫü 'ulemâ'i'l-Endelüs*, Kahire 1966, I, 91-93; Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis*, Kahire 1966, s. 177-179; İbn Beşkûvâl, *eş-Şıla*, I, 116-119; *Ṭabaḳâtü'l-Hanâbile*, I, 120; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*, VII, 75-85; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muḡrib*, II, 109-110; İbn Manzûr, *Muḥtaşaru Târîḫi Dimaşḳ*, V, 235; İbn Hacer, *el-İşâbe* (Bicâvî), III, 361; VI, 344; Makkarî, *Nefḫu'l-ittib*, II, 47, 518-520; III, 167, 177; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XIII, 285-296; XV, 83-84, 241; a.mlf., *Tezkiretül-huffâz*, II, 629-631; Süyûtî, *Ṭabaḳâtü'l-müfesssirtin* (Ömer), s. 40-42; Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-Ahvezi*, Kahire 1383-87/1963-67, Mukaddime, I, 331; Uleymî, *el-Menhecû'l-ahmed* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd-Âdil Nüveyhid), Beyrut 1403/1983, I, 258-261; Dâvûdî, *Ṭabaḳâtü'l-müfesssirtin*, s. 118-119; *Keşfü'z-zunûn*, I, 444, 1679; Brockelmann, *GAL* (Ar.), III, 201-202; Sezgin, *GAS*, I, 152-153; Goldziher, *Zâhiriyyeler* (trc. Cihad Tunç), Ankara 1982, s. 97-98; Abdülhâdî Ahmed el-Hüseyni, *Mezâhirü'n-neḥdâti'l-hadîsiyye fi 'ahdi Ya'kübi'l-Mansûri'l-Muvaḥḫidî*, Tatvan 1403/1983, I, 233-238; Ekrem Ziyâ el-Ömerî, *Bakî b. Maḥled el-Ḳurtubî ve Muḳaddimetü Müsnedihî*, Medine 1404/1984; Abdülmecid Türkî, *Ḳazâyâ şekâfiyye min târîḫi'l-ğarbi'l-İslâmî*, Beyrut 1409/1988, s. 171-191; Manuela Marin, "Baḳî b. Majlad y la introduccion del estudio del ḥadîṯ en al-Andalus", *al-Qantara*, I, Madrid 1980, s. 165-208; Abdülvehhâb Fâyed, "Baḳî b. Maḥled", *Mecelletü'l-Ezher*, LIII/9, Kahire 1981, s. 1702-1709; Maria Luisa Ávila, "Nuevos datos para la biografía de Baḳî b. Majlad", *al-Qantara*, VI, Madrid 1985, s. 321-367; A. N. M. Raisuddin, "Baḳî b. Makhlad al-Qurtubî (201-276/816-889) and his Contribution to the Study of Ḥadîṯ Literature in Spain", *IS*, XXVII/2 (1988), s. 161-168; E. Lévi-Provençal, "Mahled", *IA*, VII, 151; Ch. Pellat, "Baḳî b. Makhlad", *EI*² (Fr.), I, 986; a.mlf. — idâre, "Baḳî b. Maḥled", *UDMİ*, IV, 699-700.

M. YAŞAR KANDEMİR

BAKİ' MEZARLIĞI

(bk. CENNETÜ'L-BAKİ').

BÂKÎ-BİLLÂH

(باقی بالله)

Ebü'l-Müeyyed Râdiyyüddîn
Hâce Abdülbakî b. Abdisselâm
Üveysî Nakşibendî
(ö. 1012/1603)

İmâm-ı Rabbânî'nin müşşidi,
Nakşibendî tarikatını
Hindistan'da yayan mutasavvıf.

971 (1563-64) veya 972 (1564-65) yılında Kâbil'de doğdu. Semerkantlı Kadı Abdüsselâm Halacî'nin oğludur. Ubeydullah Ahrâr'ın neslinden olan annesinin, Bâkî-Billâh Delhi'de hankahını kurduktan sonra dervişlerin yemeklerini pişirme görevini büyük bir zevkle üzerine aldığı rivayet edilir.

Bâkî-Billâh gençliğinde İslâmî ilimleri Mevlânâ Sâdık Helvî adında bir zattan öğrenmeye başladı. Mevlânâ Sâdık Kâbil'den Mâverâünnehir'e gidince öğren-cisini de beraber götürdü; ancak Bâkî-Billâh tahsilini bitirmeden tasavvufa yöneldi ve Orta Asya'da çeşitli şeyhlerden faydalandı. Nakşibendî tarikatından Şeyh Ubeyd, Mevlânâ Lutfullah ve Seyyid Abdullah Belhî'ye ve Yesevî tarikatından İftihar Şeyh'e intisap ettiyse de inâbe*-sini tekrar tekrar bozdu. Bir müddet sonra Lahor'a geçeri Bâkî-Billâh kendisine teklif edilen Moğol ordusundaki vazifeyi kabul etmeyip dervişâne hayatına devam etti. Sonuçsuz kalan bir aşk macerası geçirdikten sonra daha güçlü bir azimle tekrar kendisini tasavvufa verdi. Bir rüyasında Hâce Bahâeddin Nakşibend'in ruhanîyetinden zikir telkinini aldı ve yeniden kendine bir müşşid aramaya koyuldu. Bir süre perişan bir vaziyette Lahor sokaklarında dolaşan Bâkî-Billâh muradını orada bulamayınca Hâce Ubeydullah Ahrâr'ın ruhanîyetinin bir işaretine uyarak önce Keşmir'e, sonra Mâverâünnehir'e gitti. Semerkant'a yakın bir kasabada oturan Mevlânâ Hâce Emkenekî'den inâbe aldı. Emkenekî, Bâkî-Billâh'la üç gün üç gece halvette oturduktan sonra ona Hindistan'a dönüp orada Nakşibendî tarikatını yayma görevini verdi. Bâkî-Billâh önce bu işte başarılı olamayacağını ileri sürdüysede daha sonra bu vazifeyi kabul etti. Bir yıl Lahor'da kaldıktan sonra Delhi'nin Firûzâ-